

Eettiset ongelmat gerontologisen sosiaalityön ”välitiloissa”

Satu Ylinen: *YTL, ma. lehtori, sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos, Tampereen yliopisto*

Satu.Ylinen@uta.fi

Janus vol. 16 (2) 2008, 112-126

Janus

Tiivistelmä

Artikkelissa tarkastellaan gerontologisessa sosiaalityössä kohdattavia eettisiä ongelmia ja niiden kautta jäsenyvässä sosiaalityön paikkaa vanhustyössä. Aineisto kerättiin vanhusasiakkaiden kanssa työskenteleviltä sosiaalityöntekijöiltä vuosina 2002–2006 neljässä kaupungissa haastattelujen, sähköpostin ja tutkimushankkeen yhteydessä tehdyn kyselyn avulla (n=46). Aineisto analysoitiin sisällönanalyysoilla. Sosiaalityöntekijöiden eettisiä ongelmia koskeva pohdinta tiivistyi kolmeen teemaan, joista kaksi ensimmäistä liittyy palvelujen saatavuuteen ja asiakkaan osallisuuteen. Kolmas teema liittyy sosiaalityön ammatilliseen toimintaan. Tulokset osoittavat, että työssä kohdattavat eettiset ongelmat asemoivat sosiaalityöntekijät toimimaan erilaisissa ”välitiloissa”, joissa yhdellä puolella on vanhusasiakas ja toisella vaihdellen omaiset, kollegat tai laajemmin koko vanhustenhuollon järjestelmä.

Etiikkaa ja arvoja koskevat kysymykset ovat oleellinen osa sosiaalityön käytäntöä, opetusta ja tutkimusta. Viime aikoina niihin liittyvä keskustelu on lisääntynyt, ja puhutaan jopa kansainvälisestä ”etiikkaboomista” (Banks 2001, xii). Suomessakin on pohdittu sosiaalityön etiikkaa yleisesti (esim. Karvinen 1993; Niemelä & Hämmäläinen 1993; Raunio 2004), mutta empiiristä tutkimusta ei ole tehty juuri nimeksikään. Myös gerontologista sosiaalityötä koskeva eettinen tarkastelu on ollut Suomessa vähäistä. Näin on siitä huolimatta, että Simo Koskinen (1986, 150) totesi yli kaksikymmentä vuotta sitten, että ”on perusteltua korostaa moraalista puolta erityisesti vanhustyössä” ja että ”yhteiskunnallisessa kehityksessä tapahtuu tendenssejä, jotka uhkaavat varsinkin avuttomien ja tuen tarpeessa olevien vanhusten humaniteettia”.

Gerontologisen sosiaalityön eettisten kysymysten tarkastelun vähäisyys liittyyne osaltaan

siihen, että gerontologinen sosiaalityö etsii Suomessa edelleen paikkaansa sekä käsitteenä että tutkimuksen ja opetuksen kohteena. Siitä on julkaistu tutkimuksia ja puheenvuoroja 1990-luvun alkupuolelta lähtien, pääosin kuitenkin vasta 2000-luvulla (esim. Koskinen 1993 ja 1994; Leinonen 2000; Piirainen 2000; Salonen 2001 ja 2007; Ylinen & Rissanen 2004; Ylinen & Rissanen 2005; Seppänen 2006; Seppänen ym. 2007). Kansainvälisissä aikakauslehdissä gerontologisesta sosiaalityöstä ja siihen liittyvistä kysymyksistä kirjoitetaan paljon, mutta käsitteellistä määrittelyä niistä ei juuri löydy (ks. Ylinen & Rissanen 2007). Tässä artikkelissa gerontologisella sosiaalityöllä tarkoitetaan vanhusasiakkaiden hyvinvoinnin moninaista tukemista erilaisin sosiaalityön keinoin (vrt. Koskinen 1993; Seppänen 2006).

Valtion ja kuntien tasolla tehtävät vanhustenhuoltoa koskevat linjaukset, esimerkiksi linja-

us mahdollisimman pitkään jatkuvasta kotona asumisesta (STM 2008), vaikuttavat kaikkien vanhusasiakkaita kohtaavien ammattilaisryhmi- en, myös sosiaalityöntekijöiden, työhön. Miten linjaukset näkyvät käytännön työssä tehtävissä ratkaisuisissa? Ovatko vanhustenhuollon linjau- ten ja sosiaalityön eettisten periaatteiden nou- dattaminen sovitettavissa yhteen? Miten mah- dolliset ristiriidat vaikuttavat gerontologiseen sosiaalityöhön ja sen paikkaan vanhustenhuol- lossa? Tällaisten kysymysten tarkastelu on tärke- ää nyt, kun vanhusväestön osuuden kasvaminen lisänee vanhusasiakkuuksia sosiaali- ja tervey- denhuollossa. Ikääntymiskysymyksiin liittyvien eettisten ongelmien ja näkökulmien tarkastelun tärkeyttä on viimeaikaisessa kirjoittelussa koros- tanut esimerkiksi Jyrki Jyrkämä (2007).

Artikkelissani pyrin paikkaamaan suomalaisen gerontologisen sosiaalityön eettisen tarkastelun vähäisyyttä. Analysoin sosiaalityöntekijöiltä kerä- tyn empiirisen aineiston avulla, millaisia eettisiä ongelmia nousee esiin gerontologisessa sosiaali- työssä, ja miten ne vaikuttavat sosiaalityön paik- kaan vanhustyössä. Hyödynnän tutkimuksessani käsitteellisesti Sarah Banksin ja Robin Williamsin tutkimusta (2005), jossa he ovat analysoineet sosiaali-, nuoris- ja yhdyskuntatyössä toimivien työntekijöiden työssään kohtaamia eettisesti vai- keita tilanteita. Osaan vaikeista tilanteista sisältyy eettisiä ongelmia. Nämä ovat tilanteita, joissa työntekijän "on tehtävä vaikea päätös". Osaan niistä liittyy puolestaan eettinen dilemma. Nämä ovat tilanteita, joissa työntekijän "on tehtävä va- linta kahden yhtä ei-toivotun vaihtoehdon välil- lä". (Banks & Williams 2005, 1005–1006.)

Sosiaalityön ammattietiikka ja gerontologinen sosiaalityö

Käsitteenä etiikka on moniulotteinen ja sitä myös käytetään monella eri tavalla. Yksi tapa on viittaaminen moraalinormeihin tai -tapoihin – siihen, millaista käyttäytymistä pidetään hyvänä

tai pahana, oikeana tai vääränä. Etiikka-käsitteen monimuotoisuus tulee osittain esiin tavassa, jolla eettiset teoriat jaotellaan. Jaottelu on tehty sen perusteella, päätelläänkö toimimisen "oikeus" ensisijaisesti toiminnan päämäärien vai periaat- teiden pohjalta. Päämäärien kautta tarkasteltu- na oikea toimimisen tapa on se, jossa toiminnan tuloksena on mahdollisimman suuri hyöty kaikil- le osapuolille. Periaatteiden kautta tarkasteluna toiminnan "oikeus" päätellään sen perusteella, onko toimittu periaatetta edellyttävän normin mukaan vai ei. (Banks 2001, 4; Lindqvist 2005, 19.) Molemmat teoriat vaikuttavat käytännön sosiaalityössä.

Suomalaiset sosiaalialan ammattieettiset peri- aatteet (Talentia 2005) nojaavat sosiaalityön- tekijöiden kansainvälisen liiton eettiseen ohjeis- toon (IFSW 2005). Sosiaalialan ammattietiikan sanotaan ohjaavan valintoja kaikessa sosiaalialan työssä. Ammattietiikkaa toteutetaan eettisten periaatteiden kautta. Niiden mukaan sosiaali- työntekijät ovat sitoutuneet kunnioittamaan asi- akkaidensa ihmisarvoa ja oikeudenmukaisuutta, arvostamaan heidän itsenäisyyttään ja edistä- mään elämänhallintaa, ehkäisemään syrjäytymis- tä ja edistämään osallisuutta, vastustamaan syr- jintää ja väkivaltaa sekä edistämään asiakkaiden itsemääräämisoikeutta ja yksityisyyttä. (Talentia 2005.) Sosiaalityön eettisten ohjeiden sovelta- minen asettaa sosiaalityön ja sosiaalityöntekijät monenlaisten haasteiden eteen (Banks 1998). Yksi suurimmista haasteista on se, miten este- tään eettisten periaatteiden muuttuminen irre- levanteiksi maailmassa, jota määrittävät monet sosiaalityölle "vieraat" arvot. Tällaisia arvoja ovat esimerkiksi kaupallisuuteen ja managerismiin pohjaavat arvot (Lonne 2004) ja yleensä talou- dellisen tehokkuuden arvoihin pohjaava toimin- ta (Ford & Stepney 2003).

Vaikka sosiaalityön eettisten periaatteiden rele- vanttiutta on pohdittu paljon erityisesti viimei- sen kymmenen vuoden aikana, pidetään niiden olemassa oloa tärkeänä sekä ammattilaisten

että asiakkaiden kannalta. Ammattilaisten näkökulmasta eettisten periaatteiden olemassaolo on tärkeää muun muassa siksi, että ne vahvistavat työntekijöiden ammatillista asemaa ja identiteettiä sekä ohjaavat eettisten päätösten tekemisessä. Asiakkaiden näkökulmasta eettisten periaatteiden olemassaolo puolestaan on tärkeää, jotta asiakkaat voivat odottaa työntekijältä eettisesti perusteltuihin ammatillisiin menetelmiin pohjaavaa toimintaa. (Banks 2001, 1–2.)

Suomessa eettisten velvoitteiden lisäksi sosiaalityötä säätelee muun muassa Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000), jonka tarkoituksena on edistää asiakaslähtöisyyttä ja asiakassuhteen luottamuksellisuutta. Erityisesti gerontologista sosiaalityötä koskee juuri uudistettu ikäihmisten palvelujen laatusuositus (STM 2008; aiempi versio vuodelta 2001), joka painottaa "hyvinvoinnin ja terveyden edistämistä, ehkäisevän toiminnan ja kotona asumisen tukemisen ensisijaisuutta sekä kattavaa yksilökohtaista palvelutarpeen arviointia" (emt., 4). Gerontologisen sosiaalityön kannalta tärkeä on myös sosiaalihuoltolakiin lisätty säännös ikäihmisten palvelutarpeen arvioinnista (2006). Sen on tarkoitus toimia työvälineenä muun muassa palvelutarpeen selvittämisessä ja arvioitaessa tehtyjen toimenpiteiden ja/tai annettujen palvelujen vaikutuksia.

Kansainvälinen gerontologisen sosiaalityön etiikkaan liittyvä tutkimus on yleisimmin kohdistunut kysymyksiin vanhusasiakkaan itsemääräämisoikeuden ja arvokkuuden säilyttämisen mahdollisuuksista. Tutkimuksissa on tarkasteltu esimerkiksi kysymystä siitä, miten huonokuntoisten vanhusten itsemääräämisoikeutta tuettaisiin (esim. Kelly 1994). Useat tutkimukset keskittyvät kotiuttamiseen tai laitoksesta toiseen siirtämiseen liittyviin eettisiin kysymyksiin. Esimerkiksi Moody (2004) tarkastelee sitä, miten sosiaali- ja terveysalan ammattilaiset toimivat asiakkaan ja taloudellisessa vastuussa olevien kotiuttamisesta päättävien tahojen välissä. Ford ja Stepney

(2003) puolestaan tutkivat sitä, miten kansalaisoikeudet toteutuvat kotiuttamislanteissa. Sassonin (2000) artikkelissa pohditaan kysymystä siitä, miten vanhusasiakkaiden itsemääräämisoikeuden ja arvokkuuden sekä yhteiskunnallisen hyödyn painottaminen sopivat yhteen. Tämän päivän Suomessakin tärkeää kysymystä lähestyy Damron-Rodriguez (1998), joka artikkelissaan pohtii, miten eri etnisiin ryhmiin kuuluvien vanhusten arvokkuus voidaan ottaa huomioon palveluja tarjottaessa.

Vastaavaa suomalaista tutkimusta ovat tehneet esimerkiksi Koskinen (1986), Raasakka ym. (2002) sekä Mäki-Petäjä-Leinonen (2003). Mäki-Petäjä-Leinosen (emt.) tutkimus kohdistuu dementoituneen asiakkaan asemaan liittyviin oikeudellisiin kysymyksiin. Koskisen (1986) tarkastelu kohdistuu vanhustyön eettisiin kysymyksiin osana vanhuspolitiikkaa. Koskinen nostaa esille muun muassa kysymyksen vanhustyön ammattilaisten asiantuntijuuden muuttumisesta "hienosäikeiseksi vallankäytöksi, jonka kohteeksi vanhus alistetaan" (em., 150). Raasakan ym. (2002) tutkimuksessa tarkastellaan vanhusten kotihoitoon liittyviä eettisiä kysymyksiä. Sen pohjalta on laadittu Oulun kaupungin vanhustyön eettiset periaatteet. Vastaavanlaisia periaatteita laaditaan parhaillaan esimerkiksi Tampereella.

Uusimpia ikääntymiseen liittyvien eettisten kysymysten tarkasteluja ovat Nikanderin ja Zechnerin ikäetiikkaan (2006) ja Jyrkämän ja Nikanderin ikäsyryntään (2007) liittyvät artikkelit sekä useiden eri kirjoittajien artikkelit Gerontologia-lehden Ikäetiikan teemanumerossa (2007). Jyrkämän ja Nikanderin (em.) artikkelissa lähestytään eettiseltä kannalta esimerkiksi työelämässä koettua ikäsyryntää mutta myös ikääntymiseen liittyvää syrjintää. Nikanderin ja Zechnerin (em.) ikäetiikkaa käsittelevässä artikkelissa tarkastellaan lapsuus- ja vanhuustutkimukseen liittyviä eettisiä kysymyksiä. Siinä lapsuutta ja vanhuutta lähestytään rinnakkain, tarkastellen näiden ikävaiheiden tutkimukseen liittyviä yhtymäkohtia ja

eroja. Vanhustenhuollon tutkimukseen liittyvää keskustelua käydään myös Stakesin seminaarin pohjalta julkaistussa työpaperissa (Topo ym. 2006). Siinä Jyrkämä (2006) lähestyy vanhustyön etiikan kannalta tärkeää kysymystä siitä, miten vanhukset ovat läsnä ja millaista on heidän osallisuutensa vanhustutkimuksessa. Sosiaalityön näkökulma vanhustyön eettisiin kysymyksiin ei kuitenkaan ole ollut esillä näissä keskusteluissa.

Aineisto ja analyysimenetelmät

Tutkimusaineistoni olen kerännyt sosiaalityöntekijöiltä eri tavoin, haastatteluin, sähköposti- ja lomakekyselyillä, vuosien 2002 ja 2006 välillä. Vastauksia sain yhteensä 46. Tutkimukseen osallistuneet sosiaalityöntekijät työskentelivät Hämeenlinnassa, Kuopiossa, Tampereella ja Vaasassa terveyskeskuksen vuodeosastolla, sairaalassa, vanhainkodin sairaus- ja hoivaosastoilla, palvelutalossa ja sosiaalikeskuksessa. Keräämällä aineiston eri kaupungeista ja erilaisista yksiköistä halusin ottaa huomioon sosiaalityön tekemisen kontekstisidonnaisuuden (Payne 1991, 1), vaikka kontekstuaalisuuden merkitystä en tässä tutkimuksessa sinänsä ole analysoinut.

Haastatteluilla keräämäni aineiston (17) kokosin Hämeenlinnassa, Kuopiossa ja Tampereella vuosina 2002–2005. Kuopiossa ja Tampereella työskentelevät sosiaalityöntekijät (14) löysin osittain aiempaan, sosiaalityössä ja opetustyössä saamaani tietoon perustuen. Hämeenlinnan haastateltavien (3) hankinta tapahtui kaupungin internet-sivuilta saadun informaation avulla. Tein haastattelut haastateltavien työpaikoilla ja yhtä lukuun ottamatta nauhoitin ne. Haastattelut kestivät keskimäärin 1,5 tuntia.

Osan aineistosta (6) keräsin sähköpostikyselyllä vuosien 2005 ja 2006 aikana. Sähköpostin kautta vastanneet sosiaalityöntekijät työskentelivät Hämeenlinnassa ja Vaasassa. Heidät tavoitin kaupunkien internet-sivuilla olevan, kaupun-

gin sosiaalityötä koskevan informaation avulla. Osan aineistosta (23) sain Tampereen gerontologisen sosiaalityön kehittämishankkeeseen liittyneen lomakekyselyn avulla vuoden 2006 aikana. Kehittämishankkeen kyselylomakkeeseen oli liitetty gerontologisen sosiaalityön eettisiin ongelmiin pohjaava kysymys nimenomaan tätä tutkimusta varten.

Tutkimukseen mukaan pyydetyistä sosiaalityöntekijöistä kukaan ei kieltäytynyt osallistumasta. Tampereen gerontologisen sosiaalityön kehittämishankkeeseen liittyvä kysely lähetettiin sosiaalityöntekijöiden ohella muillekin vanhusten kanssa työskenteleville ammattiryhmille. Tähän tutkimukseen otin kuitenkin mukaan ainoastaan sosiaalityöntekijöiden vastaukset. Sähköpostin ja lomakekyselyn avulla kysyin sosiaalityöntekijöiltä, millaisia eettisiä ongelmia he ovat kohdanneet työssään. Haastatteluissa keräsin tämän lisäksi laajemmin tietoa sosiaalityön käytännön kysymyksistä. Niiden pohjalta on ilmestynyt kaksi gerontologista sosiaalityötä koskevaa artikkelia (Ylinen & Rissanen 2004; Ylinen & Rissanen 2005).

Vastaajista useimmat olivat työskennelleet vuotia, osa yli kaksikymmentä vuotta, vanhusten parissa. Monilla oli kokemusta myös muun ikäisistä asiakkaista. Laaja-alaisuutta, monimuotoisuutta ja ajallista perspektiiviä ilmentävät vastaukset haastoivat tarkastelemaan sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä ja kokemuksia nykyisestä vanhuspolitiikasta ja sen suhteesta vanhusasiakkaiden elämään. Haastatteluissa ja sähköposteissa sosiaalityöntekijöiden pohdinnat olivat perusteellisia ja analyyttisiä. Kehittämishankkeen yhteydessä kootuista vastauksista osa oli niukempia ja toteavampia. Aineiston erilaisista tuottamisen tavoista ja konteksteista riippumatta vastaukset olivat hyvin yhteneväisiä.

Analysoin vastaukset laadullisella sisällönanalyysillä (esim. Silverman 1993; Eskola & Suoranta 1998; Kyngäs & Vanhanen 1999). Aineiston ana-

lyysi oli induktiivista, aineistolähtöistä. Aineiston usean lukemiskerran kautta minulle muodostui kokonaiskuva gerontologisessa sosiaalityössä kohdattavista eettisistä ongelmista. Saadun kokonaiskuvan pohjalta kokosin listan aineistossa esitetyistä eettisistä ongelmista ja kullekin ongelmalle pelkistin sitä kuvaavan ilmauksen. Analysin seuraavassa vaiheessa ryhmittelin kootut pelkistetyt ilmaukset siten, että kokosin samaa tarkoittavat ilmaukset omiin luokkiinsa ja annoin kullekin luokalle sen sisältöä kuvaavan nimen. Näitä luokkia, alakategorioita, syntyi viisi. Jatkoisin abstrahointia tutustumalla tarkemmin syntyneiden alakategorioiden sisältöihin ja ryhmittelemällä ne uusiin, alakategorioiden teemoja yhdistäviin yläkategorioihin. Useiden abstrahointien jälkeen jäljelle jäi kolme eettisiä ongelmia kuvaavaa yläkategoriaa, jotka nimesin: 1. Palvelujen tarjonta, 2. Asiakkaiden osallisuus ja itsemääräämisoikeus, 3. Ammatillisuus ja ammatillinen toiminta. Kahden ensimmäisen luokan sisällöt ovat osittain päällekkäisiä, mutta tarkastelen niitä kuitenkin omina kokonaisuuksinaan. Koska vanhusasiakkaiden kanssa työskentelevien sosiaalityöntekijöiden ääni on toistaiseksi tullut tutkimuksissa esiin suhteellisen vähän, haluan artikkelissani antaa heille mahdollisuuden esittää näkemyksensä vanhustenhuollon ajankohtaisista eettisistä ongelmista. Näin ollen esitän tulosten yhteydessä useita suoria lainauksia saamistani vastauksista.

Palvelujen tarjonta

Ensimmäinen aineistossa esiintyvä eettinen ongelma nousee tarjolla olevien palvelujen niukkuudesta. Seuraavassa lainauksessa (haastattelu 12) vanhainkodin sosiaalityöntekijä käsitteellistää tarjolla olevien vanhuspalvelujen niukkuuden resurssipulaksi. Kuitenkin vasta sosiaalityöntekijän pohdinnan loppuosasta selviää, mikä tekee resurssipulasta eettisen ongelman.

...työ on välillä vaikeaa ... koska on tuo resurssipula...ei ole tarpeeksi jatkohoitopaikkoja, siis palvelukeskukseen, hoitokotiin jne. Ja sairaalankin on tungosta. (Haastattelu 12, vanhainkoti)

Eräs sosiaalityön keskeisistä tehtävistä ja asian tuntijuuden alueista liittyy nimenomaan asiakkaiden asumis- ja elinolojen parhaaseen mahdolliseen järjestämiseen, mikä vanhusasiakkaiden kohdalla tarkoittaa usein jatkohoitopaikan järjestämistä (esim. Ylinen & Rissanen 2004). Tarjolla olevien palveluresurssien niukkuus kuitenkin estää monella tavalla sosiaalityöntekijöitä hoitamasta tätä työnsä keskeistä tehtäväaluetta. Näin sosiaalityö asemoituu havaitun avuntarpeen ja olemassa olevien auttamismahdollisuuksien väliseen tilaan.

Toisaalta yksi vastaajista (sähköpostivastaus 4) piti palvelujen niukkuudesta aiheutuvina eettisinä ongelmina myös tilanteita, joissa vanhukseen tarpeita vastaavaa jatkohoitopaikkaa ei ole tarjolla ja tapahtuu "vanhuksen 'pakkosijoitus' sairaalaan, kun kotona ei pärjää ja PAH (pitkäaikaishoito) –paikan saamiseen joutuu jonottamaan pitkään". (Sähköpostivastaus 4, kehittämishanke)

Esimerkit osoittavat, että palvelujen vähäisyys vaikuttaa vanhustyön arjessa monella tavalla ja toistuvasti. Monissa vastauksissa resurssipulan seurauksia tarkasteltiin ajan ja muutoksen välisenä ilmiönä. Koska suuri osa tutkimukseen osallistuneista sosiaalityöntekijöistä oli toiminut alalla pitkään, ajallinen perspektiivi vaikuttaa luonteelta tarkastelutavalta. Ajan ja muutoksen välistä suhdetta pohti eräs pitkän työuran sairaalassa tehnyt sosiaalityöntekijä seuraavalla tavalla:

... että jos ajattelee tätä yhteiskunnallisen tilanteen muutosta, niin selkeästi on vaikeutunut ikääntyneiden ihmisten tilanne minun mielestäni. Eli joskus kuulostaa ihan järkyttä-

välttä, että minkälaisissa olosuhteissa ja miten yksin vanhuksen on elettävä. Ja se palveluiden saaminen ja heille tarjoaminen, niin se tuntuu, että se ei yllä oikeastaan mihinkään. (Haastattelu 6, sairaala)

Sosiaalityöntekijä viittaa yhteiskunnan toiminnassa tapahtuneisiin ajallisiin muutoksiin. Pohdinta osoittaa, että sosiaalityöntekijällä on pitkään työkokemukseensa perustuen näkemys siitä, millainen muutos yhteiskunnassa ja sen myötä vanhusten elinoloissa on tapahtunut. Vastauksessaan hän tarkastelee resurssipulaa palvelujen saajan eli asiakkaan kannalta, mutta samalla myös oman työnsä ja koko vanhustyön kannalta.

Aineistossa nousi esiin myös pohdintoja, joissa vanhuspalvelujen niukkuuden seuraukset näyttäytyvät suhteessa paikkaan ja muutokseen. Resurssipula vaikuttaa osaltaan siihen ajankohtaan, jolloin vanhusasiakas siirretään hoitolaitoksesta toiseen tai hoitolaitoksesta kotiin. Saadut vastaukset osoittavat, että tällä hetkellä vanhusasiakkaita siirretään toistuvasti hoitopaikasta toiseen. Tämä on eettisesti tärkeä asia. Useissa tutkimuksissa (esim. Burnette 2003; Scourfield 2004) on osoitettu, että toistuva hoitopaikasta toiseen siirtyminen vaarantaa vanhuksen fyysisen ja psyykkisen hyvinvoinnin, koska jokainen hoitopaikka on sekä fyysisesti että hoito-ideologisesti erilainen ja vaatii vanhukselta joka kerta uuden tottumisen. Eräs haastateltavista kuvasi toistuvaa siirtelemistä käsitteellä ”pompottelu”:

En tiedä onko se nyt välttämättä eettinen ongelma, mutta tämä pompottelu on tietysti yksi. Kun paikasta toiseen niin kuin joutuu siirtymään ennen kuin saa mitään lopullista paikkaa. Hyvinkin viittä, kuutta eri paikkaa ja kaikki mahdolliset sairaalat käyty läpi. (Haastattelu 12, vanhainkodin sairas- ja hoivaosasto)

Pompottelu-käsitteen kautta vanhusasiakkaat asemoituvat koskettavalla tavalla täysin toisista ja toisten päätöksenteosta riippuvaisiksi. Ositain tämä liittyy toiseen eettiseen ongelmaan, joka nousee sosiaalityön asemoitumisesta asiakkaan osallisuuden tukemisen ja vanhusasiakkaiden todellisten osallistumismahdollisuuksien väliseen tilaan.

Asiakkaiden osallisuus ja itsemääräämisoikeus

Eri tavalla kerättyjen, mutta silti varsin yhteisneväisten sosiaalityöntekijöiden vastausten mukaan sosiaali- ja terveydenhuollon vanhusasiakkailla on vain rajalliset mahdollisuudet olla osallisena omaa elämäänsä ja tulevaisuuttaan koskevassa päätöksenteossa, sillä ”... valitettavan usein se oma toive jää toteutumatta sillä vanhuksella” (haastattelu 10, vanhainkodin sairas- ja hoivaosasto).

Selkeimmin vanhusasiakkaiden osallisuuteen ja itsemääräämisoikeuteen liittyvät eettiset ongelmat nousivat esille kotiuttamista koskevissa pohdinnoissa, mihin edellä oleva lainauskin liittyy. Sosiaalityöntekijät pohtivat kotiuttamista tapahtumaa eettisenä ongelmana, koska heidän näkemyksensä mukaan kotiuttaminen tapahtuu yhä useammin vastoin vanhuksen tahtoa, pakkokotiuttamisena. Pitkään vanhusten kanssa työskennelleet sosiaalityöntekijät (haastattelut 9 ja 6) pohtivat pakkokotiuttamisen vanhusasiakkaissa nostattamia turvattomuuden tunteita. Pohdinta osoittaa sosiaalityön asemoitumisen vanhusasiakkaan ja kotiuttamisesta vastaavan päätöksentekijän väliseen tilaan.

lhmisestä tuntuu, että apua, nyt pelottaa ja minä en pärjää kotona ... Että siitä tulee monesti se tämmöinen, että kotiutetaan vastoin potilaan... tahtoa. (Haastattelu 9, vanhainkodin sairas- ja hoivaosasto)

Joskus potilas on ihan suoraan ilmaissut, että minä en jaksa vielä lähteä kotiin, en tunne olevani niin jaksavainen, että huolehtisin asioista ja itsestäni. (Haastattelu 6, sairaala)

Kotiuttaminen nousi puheissa esiin myös sen omaisille aiheuttamien seurausten kannalta. Sosiaalityöntekijöiden mukaan heikossa kunnossa olevien vanhusten pakkokotiuttamisen kääntöpuolella on pakkohoitaminen. Se merkitsee, että vanhuksen omaiset joutuvat ottamaan kotiutetun vanhuksen hoidon vastuulleen vastoin tahtoaan tai vastoin omaa jaksamistaan. Vastauksen perusteella vanhusasiakkaiden lähimmät omaiset ovat usein itsekin hyvin iäkkäitä ja huonokuntoisia ihmisiä, joista monet kantavat osin velvollisuudentunteesta suurimman vastuun omaisensa huolenpidosta ja hoitamisesta. Sosiaalityöntekijöiden kuvaukset vahvistavat osaltaan aiempia tutkimustuloksia, joiden mukaan vanhuksen hoidosta todellisen vastuun kantavien omaisten joukko on pieni, käytännössä vain muutama läheinen (Phillips ym. 2000, 849). Samalla ne tukevat saatuja tutkimustuloksia, joiden mukaan osa omaisista tuntee itsensä moraalisesti velvoitetuiksi huolehtimiseen (Choi & Wodarski 1996; Kirsi 2000). Moraaliseen velvoitukseen perustuva vanhuksen hoitaminen sisältää jo lähtökohtaisesti isoja eettisiä ongelmia. Yksi näistä on kysymys siitä, onko tällöin mahdollista luoda hyvää hoitoa edellyttävä vuorovaikutussuhde, ja antaako se vanhukselle turvalliset elämisen ja olemisen mahdollisuudet. Seuraavien sitaattien (haastattelu 9; sähköpostivastaus 6; haastattelu 5) ja niissä esiintyvien ilmausten "pitää venyä", "hirveän väsynyt", "saisi levätä", ja "eivätkä enää jaksa" kautta sosiaalityöntekijät puhuvat omaisten puolesta. Näin omaisista tulee vanhusten ohella asiakkaita, ja gerontologinen sosiaalityö asemoituu kaksoisasiakkuuden kautta toimimaan vanhusasiakkaiden ja näiden omaisten välissä:

... omaiset ovat jo ihan niin kuin väsyneitä eivätkä enää jaksa. (Haastattelu 9, vanhainkodin sairas- ja hoivaosasto)

... miten pitkälle hoitavien omaisten pitää venyä, kun esimerkiksi intervallihoitopaikkoja ei ole tarjolla tarpeeksi tai hoidettava omainen ei halua jaksolle lähteä? (Sähköpostivastaus 6, sairaala)

... omainen voi kertoa olevansa hirveän väsynyt ja potilas kertoo, että hyvin pärjätään eikä tarvita ulkopuolista apua. (Haastattelu 5, sairaala)

Vanhusasiakkaiden osallisuuteen ja itsemääräämisoikeuteen liittyvät eettiset ongelmat näytettyvät usealla eri tavalla. Sosiaalityöntekijöiden mukaan vanhusasiakkaiden osallisuutta rajoitetaan osittain siksi, että heidän katsotaan kuluttavan liikaa tarjolla olevia niukkoja taloudellisia resursseja. Vanhusasiakkaan omien toiveiden huomioon ottamista rajoitetaan taloudellisten kulujen minimoimisen nimissä, koska "niin kuin aika pitkälle joudutaan tämän järjestelmän ehdoilla toimimaan" (haastattelu 10, vanhainkodin sairas- ja hoivaosasto). Konkreettisesti kulujen minimoiminen merkitsee priorisoimista. Tämä tarkoittaa muun muassa vanhusasiakkaiden kotiuttamista sellaisissakin tilanteissa, joissa vanhus ei koe olevansa riittävän hyvässä kunnossa lähtemään kotiin ja selviytymään siellä. Etenkin vanhusasiakkaiden kohdalla priorisointia on tärkeää tarkastella eettisestä näkökulmasta, koska vanhukset eivät ole tottuneet pyytämään viranomaisilta apua tai esimerkiksi lisää aikaa sairaalassa olemiseen. Tulva ja Kiis (2003) nostavat omassa artikkelissaan esille sen, että tämän päivän vanhukset ovat tottuneet selviytymään niin vaikeissa oloissa, että he ovat varsin vaatimattomia pyytämään itselleen apua ja tukea. Seuraavassa vanhainkodin sosiaalityöntekijän haastatteluvastauksessa tiivistyy useissa muissakin vastauksissa esiin tullut tietoisuus sekä kotiuttamis päätöksen tekevän lääkärin taloudellisesta vastuusta että

kotiutettavan vanhusasiakkaan epävarmuudesta ja turvattomuuden tunteesta tilanteen edessä. Tässä näkyy sosiaalityön asemoituminen vanhuksen ja työyhteisön kollegoiden väliseen tilaan:

Lääkärit, jotka ovat vastuussa siitä osaston toiminnasta, halusivat kenties potilaan nopeammin ulos sairaalasta kuin mitä potilas tai omaiset ovat siihen valmiita ... (Haastattelu 9, vanhainkodin sairaa- ja hoivaosasto)

Vanhusasiakkaiden osallisuuden rajoittaminen ei rajoitu kuitenkaan vanhustenhuollon järjestelmän kautta tapahtuvaan rajoittamiseen. Osittain osallisuutta rajoittavat omaiset, joista jotkut näkevät iäkkään läheisensä "taloudellisena hyötynä". Sosiaalityöntekijät kertoivat omaisten rajoittavan vanhusasiakkaiden oikeutta käyttää omaisuuttaan varsin itsekkäistä syistä. He puhuivat kaltoin kohdelluista, useimmiten taloudellisesti hyväksi käytetyistä, vanhusasiakkaistaan. Näyttää siltä, että taloudellisesti hyväksikäytetyt vanhuksat ovat osa gerontologisen sosiaalityön vakituista asiakaskuntaa. Vanhuksen taloudellisen hyväksikäytön henkiset seuraukset saattavat näkyä sosiaalityössä dramaattisesti, kuten eräs sosiaalityöntekijä kertoo:

joskus kuulee vanhuksen toivovan, että "kuolisin pois" (haastattelu 1, sairaala).

Aineistosta ilmenee kuitenkin, että omaiset rajoittavat iäkkään läheisensä osallisuutta ja itsemääräämisoikeutta myös hyvin epäitsekkäistä syistä. Useissa vastauksissa sosiaalityöntekijät kertoivat omaisten kokevan voimakasta huolta läheisensä selviytymisestä ja erityisesti selviytymisestä yksin omassa kodissaan. Vastaaajat kertoivat omaisten kokemasta epäluottamuksesta vanhusasiakkaan omaa terveydentilaansa ja selviytymiskykyään koskeviin minä pärjään omalla tavallani -näkemysiin. Seuraavissa aineisto-otteissa sosiaalityöntekijät kuvaavat, miten vanhusasiakas omaisten hyvää tarkoittavasta huolen-

pidosta huolimatta objektiivouu. Vanhuksesta tulee toiminnan kohde, joka pitää laittaa johonkin, jonka puolesta päätetään ja jonka tahto ja toiveet jyrätään. Jälleen sosiaalityöntekijä asemoituu vanhuksen ja tämän omaisten väliseen tilaan.

... omaiset on sanomassa että "ei kyllä tämä vanhus nyt pitää laittaa johonkin, tämä nyt ei missään nimessä pärjää kotona" ja ... se ihminen itse ajattelee, että "minä haluan olla siinä kotona ja minä pärjään omalla tavallani ja tulen toimeen omalla tavallani". (Haastattelu 2, sairaala)

... kun omaiset ajavat vanhuksen asioita ihan eri lähtökohdista kuin mitä vanhuksen mielipide on. (Kyselylomake 4, kehittämishanke)

Omaiset siis haluavat päättää vanhuksen puolesta, vaikka hän on henkisesti siinä kunnossa, että pystyy itse päättämään... (Sähköpostivastaus 4, sairaala)

... omaiset joskus jyräävät. (Kyselylomake 18, kehittämishanke)

Ammatillisuus ja ammatillinen toiminta

Sitoutuminen asiakkaiden ihmisarvon ja oikeudenmukaisuuden kunnioittamiseen, itseenäisyyden ja elämänhallinnan arvostamiseen, syrjäytymisen ehkäisemiseen ja osallisuuden edistämiseen, syrjinnän ja väkivallan vastustamiseen sekä itsemääräämisoikeuden ja yksityisyyden edistämiseen muodostavat perustan sosiaalityön ammattietiikalle (Talentia 2005). Aineistossa esiin nousseet, palvelujen tarjontaan, asiakkaiden osallisuuteen ja itsemääräämisoikeuteen liittyvät eettiset ongelmat osoittavat kuitenkin sosiaalityön eettisten periaatteiden ja sosiaalityön käytännön toiminnan välisen ristiriidan. Ristiriitaa kuvaavat esimerkiksi aineistossa

esiin tulleet pohdinnat siitä, "miten toteutuu tasavertaisuus ja tasapuolisuus?" (haastattelu 4, sairaala) ja "toteutuuko ihmisarvo, oikeudenmukaisuus, itsenäisyys?" (haastattelu 5, sairaala).

Ei siis ole yllättävää, että sosiaalityöntekijöiden pohdinnat kulminoituvat omaa ammatillisuutta ja ammatillista toimintaa koskevaan tarkasteluun. Kaikki tässä luvussa esitetyt esimerkit heijastavat osaltaan kuvaa sosiaalityöstä ammattina, jolle ovat luonteenomaisia epävarmuus ja epävarmuudessa tehtävät päätökset sekä eettiseksi dilemmaksi kulminoituva tasapainottelu erilaisten, usein keskenään yhtä huonojen vaihtoehtojen välillä (Banks & Williams 2005, 1008). Palvelutalon sosiaalityöntekijä kuvaa epävarmuutta näin:

Kyllä se tulee juuri näissä puuttumiskysymyksissä. Paljon joudutaan miettimään milloin tulee puuttua ja milloin ei. Kuinka voimakkaasti tulisi puuttua sen vanhuksen asioihin. (Haastattelu 3, palvelutalo)

Puuttumisen, interventioiden etiikkaan liittyvä pohdinta nousee esiin myös seuraavassa sairaalan sosiaalityöntekijän vastauksessa.

...paljonko potilasta voi tai pitää taivutella ja ylipuhua ottamaan apuja ... mikä on heitteille jättöä, mikä potilaan toiveiden ja elämäntyylin kunnioittamista? (Sähköpostivastaus 6, sairaala)

Siinä tiivistyy termien taivutella ja ylipuhua kautta kyseisessä aineistossa usein esiintyneet pohdinnat sosiaalityön interventioihin liittyvästä vallankäytöstä, vastuunotosta ja niiden rajoista. Taivuttelun ja ylipuhumisen vastapainoksi asetettu käsite heitteille jättö osoittaa osaltaan sitä, että sosiaalityössä joudutaan toistuvasti tasapainottelemaan äärimmäisten vaihtoehtojen (liika puuttuminen ja liian vähäinen puuttuminen) välillä.

Sama tasapainottelun ja epävarmuuden leima tuntuu olevan läsnä aineistossa esille tulleissa tilanteissa, joissa sosiaalityöntekijän asiakkaana on taloudellisesti hyväksi käytetty vanhus. Epävarmuus tulee hyvin esiin seuraavassa sosiaalikeskuksen sosiaalityöntekijän vastauksessa, jossa hän rinnastaa puuttumisen vanhusten taloudelliseen hyväksikäyttöön lastensuojelussa tapahtuvaan interventioon (vrt. Nikander & Zechner 2006):

Edunvalvojan hankkiminen on raju rajoitus itsemääräämisoikeuteen. Se on yhtä suuri asia vanhustenhuollossa kuin huostaanotto lastensuojelussa. (Sähköpostivastaus 2, sosiaalikeskus)

Useat aineiston sosiaalityöntekijöistä pohtivat omaisten roolia vanhustyössä. Erityisesti vastajat korostivat sitä, että sosiaalityön ammattietiikkaan kuuluva asiakkaan itsemääräämisoikeuden ja yksityisyyden kunnioittaminen kyseenalaistuu päätöksentekotilanteissa, joissa vanhusasiakkaiden omat toiveet ohitetaan ja toimitaan omaisten toiveiden mukaisesti. Seuraava lainaus kuvastaa useiden sosiaalityöntekijöiden antamia vastauksia:

... että mitkä (vanhukselle annettavat) avut olisivat vain muualla asuvien omaisten mielen rauhoittamista? (Sähköpostivastaus 6, sairaala)

Pohdinta herättää useita kysymyksiä: Missä määrin omaiset vaikuttavat esimerkiksi sairaalassa tehtävässä päivittäisessä päätöksenteossa? Missä määrin vanhusasiakas joutuu taivuttelun ja ylipuhumisen kohteeksi, jotta häntä mahdollisesti monella tavalla vahvemman omaisen vaatimukset täytyvät? Missä määrin taivutteluun vaikuttaa epävarmuus, jota tuovat mukanaan omaisten esittämät vanhuksen hoitoa koskevat valitusuhkaukset (Healy 1998, 21)? Gerontologiselle sosiaalityölle asetuu eräänlainen sillanrakentajan rooli vanhuksen ja tämän omaisten väliin.

Monissa vastauksissa tuli esille sosiaalityön toiminta vanhusasiakkaan ja moniammatillisen työryhmän muiden jäsenten välisessä tilassa. Vaikka sosiaalityön rooli kotiuttamisen yhteydessä tapahtuvassa psykososiaalisessa arvioinnissa on perinteisesti katsottu tärkeäksi (esim. Schneider & Sar 1998; Holliman ym. 2003), ei sosiaalityöntekijöiden asiantuntijuutta kuitenkaan hyödynnetä siinä riittävästi. Tähän viittaa esimerkiksi Kinni (2005) tutkimuksessaan, jossa hän tarkastelee vanhusta kuntoutujana sairaalan moniammatillisessa työssä. Näyttää siltä, että sosiaalityöntekijät joutuvat toistuvasti vanhukseen ja hoito- ja lääketieteen ammattilaisten väliin viestinviejiksi. Tämä rooli on erityisen tärkeä tilanteissa, joissa vanhuksen psykososiaalisen tilanteen hahmottanut ja sen vaikutukset ymmärtävä sosiaalityöntekijä pyrkii muuttamaan lääkärin tekemän kotiutuspäätöksen. Tällaista tilannetta kuvaavat seuraavat sosiaalityöntekijöiden pohdinnat:

Lääketieteellisestä ja hoitotieteellisestä näkemyksestä he ovat jo ihan kunnossa, ettei ole mitään semmoista niin kuin fyysistä vikaa mikä tarvitsi sairaalahoitoa... (Haastattelu 9, vanhainkodin sairaus- ja hoivaosasto)

... yleensä yritän että käyn vielä keskustelemassa lääkärin kanssa ja kysymässä, että jos meillä ei voi olla vuorokauttakaan niin onko mitenkään mahdollista, että tarkistettaisiin terveyskeskuksen tilanne vielä. (Haastattelu 6, sairaala)

Aineisto osoittaa, että vanhustalvelujen saama, yleisesti varsin kielteinen, julkisuus vaikuttaa osaltaan myös sosiaalityöhön. Eräs palvelutalossa toimiva sosiaalityöntekijä tiivistä haastattelusaan sosiaalityön ammatillisen toiminnan ja median välisen suhteen seuraavalla tavalla:

Media painaa toiselta puolelta ja jos jotakin tapahtuisi ja ollaan Itäksessä. Kyllä meillä on hirveän paljon käyttöä valtaa vanhuksiin

nähdän. Että kyllä se on melkein mitä me sanotaan mikä on oikein ja mikä väärin. Että sitten juuri sen miettiminen mihin me voidaan niin kuin käyttää sitä valtaa. Kyllähän me voidaan vankila tehdä tästä niin helposti. Että varmaan ei sattuisi kenellekään mitään ja ettei vaan jouduta otsikoihin. (Haastattelu 3, palvelutalo)

Pohdinta osoittaa, kuinka tärkeää gerontologisessa sosiaalityössä on tiedostaa sosiaalityöntekijöiden käytössä oleva valta ja vallan käytön seuraukset. Samalla se osoittaa, että sosiaalityöntekijät näkevät itsensä tietynlaisiksi vapaustaistelijoiksi taistellen vanhusasiakkaidensa oikeudesta elää mahdollisimman vapaina ja riippumattomina erilaisista ulkoapäin tulevista paineista huolimatta.

Johtopäätökset

Olen kuvannut artikkelissa gerontologisessa sosiaalityössä esiin nousevia eettisiä ongelmia ja niiden kautta jäsenyvää sosiaalityön paikkaa vanhustyössä. Sosiaalityöntekijöiden vastaukset avaavat näkökulmaa tämän hetken vanhustenhuoltoon ja sen eettisiin kysymyksiin. Vastauksissa hahmottui kolme sosiaalityöhön ja sen tekemiseen vaikuttavaa eettistä ongelmaa. Ensimmäinen niistä nousi tarjolla olevien palvelujen niukkuudesta, toinen vanhusasiakkaan mahdollisuuksista osallisuuteen ja itsemääräämisoikeuteen ja kolmas sosiaalityöntekijöiden omaan ammatillisuuteen ja ammatilliseen toimintaan liittyvistä pohdinnoista.

Tämän tutkimuksen tekemisen aikana voimassa olleen vuonna 2001 laaditun ikäihmisten hoitoa ja palvelua koskevan laatusuosituksen mukaan iäkkäiden tarpeisiin perustuvien määrällisten ja toiminnallisten tavoitteiden saavuttamiseksi "osoitetaan riittävät voimavarat" (STM 2001, 11). Aineiston perusteella on ilmeistä, että riit-

täviä voimavaroja ei ole ollut tarjolla, sillä ikäihmisten hoito ja palvelut perustuvat olemassa oleviin niukkoihin resursseihin eivätkä vanhuksen esittämiin tarpeisiin. Resurssiperusteisuus, ja ennen kaikkea palveluresurssien riittämättömyys, asettaa sosiaalityöntekijät omien eettisten periaatteidensa ja käytännön realiteettien väliseen ristiriitaan. Omalla toiminnallaan sosiaalityöntekijät pyrkivät tasapainottamaan esimerkiksi toistuvista hoitopaikan vaihtamisista vanhukselle aiheutuvia kielteisiä seurauksia. Nähtäväksi jää, millainen vaikutus on uudella Ikäihmisten palvelujen laatuosuituksella (2008) sosiaali- ja terveydenhuollon vanhusasiakkaiden erilaisten tarpeiden kohtaamiseen.

Tutkimukseen osallistuneiden sosiaalityöntekijöiden näkemysten perusteella vanhusasiakkailla on vain rajalliset mahdollisuudet olla osallisia omaa elämäänsä ja tulevaisuuttaan koskevassa päätöksenteossa. 1990-luvun alun laman myötä alettiin painottaa vanhusten kotiasumista ja -hoitoa. Laitoshoidon vähennettiin, sairaalassa olemisen aikoja lyhennettiin ja näitä molempia pyrittiin korvaamaan omaishoidolla. Lyhentyneiden hoitoaikojen seurauksena vanhusasiakkaita lähetetään kotiin, vaikka vanhusasiakkaan tai omaishoitajan psykososiaalinen tilanne ei sitä sallisi. Hoitolaitosten taloudellisesti tehokkaasta käytöstä vastuussa olevat joutuvat hoitopaikkojen täyttämässä priorisoimaan asiakkaitaan. Sosiaalityön näkökulmasta pakkokotiutus ja -hoitaminen edustavat eettisesti arveluttavaa vanhuspolitiikkaa, joka ei perustu vanhuksen ja omaisten hyvinvointiin. Ikävimmillään sen seuraukset näkyvät vanhuksen pelkona ja omaishoitajan uupumisena ja molempien turvallisuuden vaarantumisena. Pelosta ja uupumisesta saattaa seurata molempien osapuolten terveydentilan huononeminen ja turvallisuuden vaarantumisesta puolestaan molemminpuolinen kaltokohdeltu (Ylinen & Rissanen 2005, 60).

Sosiaalityön näkökulmasta mahdollisimman monen vanhuksen kotona olemista ja omaishoitoa

painottava strateginen linjaus on yhteiskunnallista vastuuttomuutta, jonka riskejä sosiaalityöntekijät omalla vanhusasiakkaan ja omaisten tilanteen kokonaisvaltaisella ymmärtämisellä pyrkivät minimoimaan (Ylinen & Rissanen 2004, 5). Lähitulevaisuus on gerontologisen sosiaalityön kannalta käytännöllisesti ja eettisesti haasteellinen: Jo nyt osa vanhuksista, ja tulevaisuudessa todennäköisesti yhä suurempi osa heistä, on vailla lapsia ja muita sukulaisia. Monilla vanhuksilla omaishoitajan tehtävää hoitaa jo nyt lähiystävä (Phillips ym. 2000, 846). Nämä tilanteet ovat haastavia. On tärkeää pohtia, toimiiko niissä vanhuksen terveydentilan heiketessä moraalinen velvoite hoitaa, joka toimii lähisukulaisen kohdalla. On myös tärkeää pohtia, miten toimitaan tilanteissa, joissa vanhuksella ei ole ketään läheiseksi tullutta ihmistä. Edelleen tärkeä pohdittava kysymys on, miten näissä tilanteissa toimitaan salassapitovelvollisuuden suhteen.

Eettiset ongelmat kulminoituvat sosiaalityöntekijöiden ammatillisuutta ja ammatillista toimintaa koskeviin pohdintoihin. Valtaa ja oikeutusta vallan käyttöön sekä vastuuta ja vastuun rajoja koskevat pohdinnat liikkuvat laajalla alueella, mutta palautuivat vanhusasiakkaan osallisuuteen ja itsemääräämisoikeuteen liittyviin kysymyksiin. Pohdintaa herättivät päätöksentekoon liittyvät käytännöllis-eettiset kysymykset (esimerkiksi missä määrin vanhuksen omaisille voi puhua tämän asioista) ja periaatteelliset eettis-filosofiset kysymykset (esimerkiksi mitä on oikea elämä). Työssä kohdattava epävarmuus ja ristiriitaisuus ovat molemmat eettisesti tärkeitä kysymyksiä, jos vanhuksen osallisuuden itsemääräämisoikeuden rajoittaminen legitimoidaan asiakkaan suojelun nimissä tapahtuvaksi riskin minimoimiseksi (Clemens & Hayes 1997).

Aineisto osoittaa, että vanhusasiakkaiden kanssa työskentelevät sosiaalityöntekijät pohtivat toistuvasti vallan ja vastuun rajoja. Osittain vallan ja vastuun rajojen pohdinta liittyi pelkoon siitä, miten vanhusasiakasta monella tavalla vahvemmat

omaist suhtautuvat toiveidensa ohittamiseen. Rajojen pohdintaan vaikuttivat kuitenkin myös media ja pelko vanhusta koskevan yksityisen muuttumisesta julkiseksi. Osittain tämä pelko liittyy siihen, että vanhustenhuolto on ollut viime aikoina pääasiallisesti kielteisen julkisuuden kohteena. Näin sosiaalityö joutuu vanhuksen ja omaisten sekä vanhuksen ja omien kollegojensa välisen tasapainottelun lisäksi tasapainottelemaan myös vanhuksen ja median välissä.

Tutkimus nostaa esiin useita tärkeitä gerontologisen sosiaalityön etiikkaan liittyviä kysymyksiä. Yksi tärkeimmistä on sen tiedostaminen, että vanhusten luokittelu vähään (esimerkiksi palvelujen niukkuuteen) ja kaikkeen (esimerkiksi toistuviin siirtoihin) tyytyviksi edustaa stereotyyppistä vanhuskäsitystä, jonka omaksumisessa on vaarana palvelujen niukkuuden legitimoiminen. Sama vaara liittyy länsimaiseen yksilöllistävään, onnellisen vanhenemisen ja vanhuuden eetokseen. Sen yhdistämistä aktiiviseen elämään ja omin avuin pärjäämiseen (voimakas painottaminen empowerment -lähestymistapaan) saatetaan käyttää keinona oikeuttaa julkisen sektorin sosiaaliturvan leikkauksia. (Katz 1996, 6-7.) Yksilöllistävää eetosta, individualismia, saatetaan myös käyttää keinona legitimoida vanhuspalvelujen tarpeen arviointi resurssien eikä asiakkaiden tarpeiden mukaisesti (Richards 1994, 5; 2000, 41-42). Gerontologisessa sosiaalityössä ja vanhustyössä yleensä on otettava avoimeen keskusteluun se, missä määrin nykyinen vanhusien tarpeiden tulkinta perustuu tarjolla oleviin resursseihin siksi, että se on yhteiskunnan kannalta taloudellista. Tähän keskusteluun tarjoaa hyvän näkökulman Aronson (1992), joka näkee vanhojen ihmisten tarpeiden tulkinnan monimutkaisena poliittisena prosessina.

Sosiaalityöntekijöiden vastaukset osoittavat, että gerontologisen sosiaalityön paikka jäsentyy erilaisten eettisten ongelmien ja eri osapuolten erilaisten odotusten ja jännitteiden kautta. On tärkeää pohtia, onko tässä "välissä toimimises-

sa" vaarana se, että sosiaalityön asiantuntijuus jää vanhustyössä näkymättömiin. Toisaalta pohdinnan kohteena voisi myös olla se, onko juuri tämä "välittäjänä" toimiminen tärkeä osa gerontologisen sosiaalityön asiantuntijuuden esiin nostamista ja käyttämistä. Onko "välittäjänä", eli sillanrakentajana, viestinviejänä ja vapaustaistelijana, toimimisessa itse asiassa kyse eettisestä asiantuntijuudesta (vrt. Carper 1978; Vaarama 2006)?

Tutkimus osoittaa, että sosiaalityön humaani eettisten arvojen mukaisesti toimiminen on vanhustyössä vaikeaa. Eettiset periaatteet ja vanhusasiakkaan arjen tunteminen asettuvat gerontologisessa sosiaalityössä jännitteeseen suhteeseen. Aineisto osoitti myös, että omia ammatillisia ja henkilökohtaisia eettisiä periaatteita vastaan toimiminen on raskasta. Missään vaiheessa kukaan vastaajista ei kuitenkaan asettanut sosiaalityön eettisiä periaatteita ja niiden merkitystä kyseenalaiseksi. Tutkimus osoittaa, että keskustelu sosiaalityön eettisistä periaatteista on tärkeää. Ilman aktiivista keskustelua on vaarana, että periaatteet jäävät irrelevanteiksi tehokkuutta painottavassa yhteiskunnassa. Tällainen tulevaisuuskuva ei näytä hyvältä gerontologisen sosiaalityön eikä sen asiakkaiden kannalta. On tärkeää perehtyä niihin mahdollisuuksiin ja esteisiin, joita erilaiset vanhustyöhön liittyvät organisatoriset ratkaisut tuovat sosiaalityön eettisten arvojen toteuttamiseen.

Kirjallisuus

Aronson, Jane (1992) Are We Really Listening? Beyond the Official Discourse on Needs of Old People. *Canadian Social Work Review* 9 (1), 73-87.

Banks, Sarah (1998) Professional ethics in social work - what future? *The British Journal of Social Work* 28 (2), 213-231.

Banks, Sarah (2001) *Ethics and Values in Social Work*. Basingstoke: Palgrave.

- Banks, Sarah & Williams, Robin (2005) Accounting for Ethical Difficulties in Social Welfare: Issues, Problems and Dilemmas. *The British Journal of Social Work* 35 (7), 1005–1022.
- Burnette, Denise & Morrow-Howell, Nancy & Chen, Li-Mei (2003) Setting Priorities for Gerontological Social Work Research: A National Delphi Study. *The Gerontologist* 43 (6), 828–838.
- Carper, Barbara (1978) Fundamental Patterns of Knowing in Nursing. Perspectives on Nursing Theory. *Advances in Nursing Science*, 1 (1), 13–23.
- Choi, Namkee & Wodarski, John (1996) The relationship between social support and health status of elderly people: Does social support slow down physical and functional deterioration? *Social Work Research* 20 (1), 52–63.
- Clemens, Elizabeth & Hayes, Harriet (1997) Assessing and Balancing Elder Risk, Safety and Autonomy: Decision-Making Practices of Health Care Professionals. *Home Health Care Services Quarterly* 16 (3), 3–20.
- Damron-Rodriguez, Jo (1998) Respecting Ethnic Elders: A Perspective for Care Providers. *Journal of Gerontological Social Work* 29 (2/3), 53–72.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Ford, Deirdre & Stepney, Paul (2003) Hospital discharge and the citizenship rights of older people: will the UK become a test-bed for Eastern Europe? *European Journal of Social Work* 6 (3), 257–272.
- Gerontologia* (2007) vol. 21, nro 3 Ikäetiikan teemanumero.
- Healy, Tara (1998) The Complexity of Everyday Ethics in Home Health Care: An Analysis of Social Workers' Decisions Regarding frail Elders' Autonomy. *Social Work in Health Care* 27(4), 19–37.
- Holliman, Diane & Dziegielewska, Sophia F. & Teare, Robert (2003) Differences and Similarities Between Social Work and Nurse Discharge Planners. *Health & Social Work* 28 (3), 224–231.
- IFSW (2005) <http://www.ifsw.org/en/p38000398.html>
- Jyrkämä, Jyrki (2006) Vanhukset toimijoina – vanhus-ten läsnäolo ja osallisuus tutkimuksessa. Teoksessa Topo, Päivi (toim.) Eettiset kysymykset vanhustenhuollon tutkimuksessa. Työpapereita 21/2006. Helsinki: Stakes.
- Jyrkämä, Jyrki (2007) Sosiaaligerontologian näkymiä – taakse ja eteenpäin. *Keskusteluja. Gerontologia* 21 (2), 104–108.
- Jyrkämä, Jyrki & Nikander, Pirjo (2007) Ikäsyrjintä, ageismi. Teoksessa Lepola, Outi & Villa, Susan (toim.) *Syrjintä Suomessa 2006*. Helsinki: Ihmisoikeusliitto ry, 181–219.
- Karvinen, Synnöve (toim.) (1993) Sosiaalityön eettiset jännitteet. Helsinki: Sosiaalityöntekijäin Liitto.
- Katz, Stephen (1996) *Disciplining Old Age. The Formation of Gerontological Knowledge*. Charlottesville: University Press of Virginia.
- Kelly, Timothy (1994) Paternalism and the Marginally Competent: An Ethical Dilemma, No Easy Answers. *Journal of Gerontological Social Work* 23 (1/2), 67–84.
- Kinni, Riitta-Liisa (2005) Oma arki kotona – riittävä apu laitoksessa. Vanhus kuntoutujana sairaalan moniammatillisessa työssä. Kuopion yliopisto. Sosiaalityön ja sosiaalipedagogiikan laitos. Julkaisematon lisensiaatin-tutkielma.
- Kirsi, Tapio (2000) Naisen tehtävä. Aviovaimot dementiapotilaan omaishoitajana. *Gerontologia* 14 (4), 229–240.
- Koskinen, Simo (1986) Vanhustyön etiikasta. Teoksessa Koskinen, Simo (1994) Gerontologinen sosiaalityö vanhuspolitiikan mikrorakenteena. Acta Universitatis Lappeensis 3. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 145–162.
- Koskinen, Simo (1993) Sosiaalityö vanhusten parissa. Review-tutkimus gerontologisen sosiaalityön muotoutumisesta. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja. B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 17. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Koskinen, Simo (1994) Gerontologinen sosiaalityö vanhuspolitiikan mikrorakenteena. Acta Universitatis Lappeensis. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Kyngäs, Helvi & Vanhanen, Liisa (1999) Sisällön analyysi. *Hoitotiede* 11 (1), 3–12.

- Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812.
- Leinonen, Anu (2000) Tutkimus sosiaalityöntekijöiden ja ikääntyneiden asiakkaiden välisestä keskustelusta. Sosiaaligerontologian ja yhteiskuntapolitiikan pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Lindqvist, Martti (2005). Etiikan merkitys lääkärin työssä. Teoksessa *Lääkärin etiikka*. Joensuu: Suomen Lääkäriliitto, 19–22.
- Lonne, Bob & McDonald, Catherine & Fox, Tricia (2004) Ethical Practice in the Contemporary Human Services. *Journal of Social Work* 4 (3), 345–367.
- Moody, Holly (2004) Hospital Discharge Planning: Carrying Out Orders? *Journal of Gerontological Social Work* 43 (1), 107–118.
- Mäki-Petäjä-Leinonen, Anna (2003) Dementoituvan henkilön oikeudellinen asema. Helsingin yliopisto. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja 241. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Niemelä, Pauli & Hämäläinen, Juha (1993) Sosiaalialan etiikka. Helsinki: WSOY.
- Nikander, Pirjo & Zechner, Minna (2006) Ikäetiikka. Elämänsä ääripäät, haavoittuvuus ja eettiset kysymykset. *Yhteiskuntapolitiikka* 71 (5), 515–526.
- Payne, Malcolm (1991) *Modern Social Work Theory. A Critical Introduction*. Chicago: Lyceum Books, Inc.
- Phillips, Judith & Bernard, Miriam & Phillipson, Chris & Ogg, Jim (2000) Social Support in Later Life: A Study of Three Areas. *The British Journal of Social Work* 30 (6), 837–853.
- Piirainen, Piia (2000) Gerontologinen sosiaalityö: haastattelututkimus vanhussosiaalityötä tekevien työnkuvasta ja interventiomalleista. Sosiaalityö- ja gerontologian tutkimuskeskuksen pro gradu-tutkielma. Kuopion yliopisto.
- Raasakka, Petri & Väänänen-Sainio, Rauni & Koistinen, Pentti (toim.) (2002) Etiikan tekemistä vanhustyössä. Eettisiä näkökulmia vanhustyön kehittämiseen Oulussa. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarja. Oulu: Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus.
- Raunio, Kyösti (2004) Olennainen sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus.
- Richards, Sally (1994) Making Sense of Need Assessment. *Research, Policy and Planning* 12 (1), 5–9.
- Richards, Sally (2000) Bridging the Divide: Elders and the Assessment Process. *The British Journal of Social Work* 30 (1, Feb), 37–49.
- Salonen, Kari (2001) Vanhustenhuollon sosiaalityö ammattina. Tutkimus vanhustenhuollon sosiaalityöntekijöiden ammattitaidosta, työkokonaisuuksista, tiedoista, taidoista, ammatillisista koulutuksista, kompetenssista sekä toiminnallisista ympäristöistä. Sosiaalipolitiikan lisensiaattitutkimus. Turun yliopisto.
- Salonen, Kari (2007) Haastava sosiaalinen vanhustyössä – avopalvelutyöntekijöiden näkemyksiä kotona asuvien vanhusten sosiaalisesta olomuotoisuudesta. Turun ammattikorkeakoulun tutkimuksia 26. Turku.
- Sasson, Sassy (2000) Beneficence versus Respect for Autonomy: An Ethical Dilemma in Social Work Practice. *Journal of Gerontological Social Work* 33 (1), 5–16.
- Schneider, Robert & Sar, Bibhuti (1998) The Relocation and Transfer of Older Persons: When Decision Making Combines with Ethics. *Journal of Gerontological Social Work* 30 (3/4), 101–115.
- Scourfield, Peter (2004) Questions Raised for Local Authorities When Old People Are Evicted from Their Care Homes. *The British Journal of Social Work* 34 (4), 501–516.
- Seppänen, Marjaana (2006) Gerontologinen sosiaalityö. Katsaus lähtökohtiin, nykytilaan ja tulevaisuuteen. Helsinki: Yliopistopaino.
- Seppänen, Marjaana & Karisto, Antti & Kröger, Teppo (toim.) (2007) Vanhuus ja sosiaalityö. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Silverman, David (1993) *Interpreting Qualitative Data. Methods for Analysing Talk, Text and Interaction*. London: SAGE Publications.
- Sosiaalihuoltolaki 710/1982 / 1.3. 2006 lisätty säännös palvelutarpeen arvioinnista.
- STM (2001) Ikäihmisten hoitoa ja palveluja koskeva laatusuositus. Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 2001:4. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- STM (2008) Ikäihmisten palvelujen laatusuositus. So-

- siaali- ja terveystieteiden ministeriö, julkaisu 2008:3. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö.
- Talentia (2005) Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet. http://www.talentia.fi/files/1649_Etiikkaopas2005.pdf. Luettu 10.4.2008.
- Topo, Päivi (toim.) (2006) Eettiset kysymykset vanhustenhuollon tutkimuksessa. Työpapereita 21/2006. Helsinki: Stakes.
- Tulva, Taimi & Kiis, Aino (2003) Aging in Estonia: The Coping of the Elderly and Their Need for Services. *International Journal of Aging* 5 (1), 71–90.
- Vaarama, Marja (2006) Vanhussosiaalityön tarve kasvaa. *Sosiaaliturva* 94 (7), 8–9.
- Ylinen, Satu & Rissanen, Sari (2004) Asiantuntijuus gerontologisessa sosiaalityössä. *Gerontologia* 18 (3), 200–206.
- Ylinen, Satu & Rissanen, Sari (2005) Sosiaalityö ja kaltoinkohdeltu vanhus. *Gerontologia* 19 (2), 57–64.
- Ylinen, Satu & Rissanen, Sari (2007) Tiedonmuodostus gerontologisessa sosiaalityössä. Teoksessa Seppänen, Marjaana & Karisto, Antti & Kröger, Teppo (toim.) *Vanhuus ja sosiaalityö*. Jyväskylä: PS-kustannus, 33–52.